

Рец.
107254

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. І. І. МЕЧНИКОВА

КОЗАК ТЕТЯНА БОРИСІВНА

Тетяна

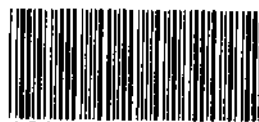
УДК: 811.112.2'373'0

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА СЛІВ, ЯКІ
ПОЗНАЧАЮТЬ КОЛІР У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ**
(діахронічне дослідження)

Спеціальність 10.02.04 - германські мови

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

14/05/02

1363272

NBONU

Одеса - 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському національному університеті
ім. І.І. Мечникова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
ТАРАНЕЦЬ Валентин Григорович,
Одеський регіональний інститут державного
управління Української Академії державного
управління при Президентові України,
професор кафедри української та іноземних мов

Офіційні опоненти:
доктор філологічних наук, професор
КАЛУЩЕНКО Володимир Дмитрович,
Донецький національний університет, завідувач кафедри
германської філології, декан факультету
романо-германської філології
кандидат філологічних наук, доцент
КАРАВАШКІН Віктор Іванович,
Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна,
завідувач кафедри німецької філології

Провідна установа:
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
кафедра германського, загального та порівняльного мовознавства,
Міністерство освіти і науки України, м. Чернівці

Захист відбудеться **22 березня 2002 року о 13.30 год.** на засіданні
спеціалізованої вченої ради К 41.051.02 в Одеському національному
університеті ім. І. І. Мечникова (65058, м. Одеса, Французький бульвар,
24/26, ауд. 91)

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеського
національного університету ім. І. І. Мечникова (65026, м. Одеса,
вул. Преображенська, 24)

Автореферат розіслано "15" лютого 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Черноіваненко Є.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність роботи. При безперервному розвитку мови та її тісній взаємодії з мисленням людини в ній постійно виникають нові явища, які потребують розгляду та вивчення. На думку О.Я. Алексеева, це, перш за все, лексико-семантичні проблеми, оскільки структурно-системні зміни в мові відбуваються повільно і, як правило, на тлі глибоких історичних перетворень. В останні десятиліття увагу лінгвістів привертає вивчення смислової сторони мови, зокрема лексичної семантики. Про це свідчить ціла низка фундаментальних досліджень у цій галузі, які знайшли відображення в роботах вітчизняних та зарубіжних учених.

Особливістю сучасних мовознавчих досліджень є також принципове розмежування синхронії і діяхронії. Після панування синхронії, яке дало суттєві результати, у лінгвістичній науці все частіше підкреслюється необхідність вивчення розвитку мови як системи; наголошується потреба у науково вивірених даних про походження і функціонування лексичних одиниць, про взаємодію всіх рівнів мови. Стосовно німецької мови О. М. Назаренко відзначає, що дослідження в галузі діяхронії мають фрагментарний характер і відсутність праць, у яких словотвірний і семантичний аспекти мови були б представлені на діяхронному зрізі як цілісна система, пояснюється в першу чергу складністю об'єкта спостереження. У зв'язку з цим діяхронічні дослідження Т.В.Гамкрелідзе, Вяч.Вс.Іванова, В.В.Левицького, М.М.Маковського, В.Д.Каліущенка, О.Д.Огуй, В.Г.Таранця, Т.В.Топорової мають особливу наукову перспективу.

Діяхронічний аналіз слів, які позначають колір, дає змогу зазирнути в історичне минуле відповідних лексем німецької мови, проаналізувати їх становлення й розвиток, а на підставі одержаних даних реконструювати найдавніші форми та значення. Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених вивченню проблеми позначення кольору в різних мовах, у них майже не зачіпаються питання зародження словоформ і розвитку їх семантики в різні періоди німецької мови. Все зазначене дозволяє вважати тему даного дисертаційного дослідження як актуальну, що знаходиться в центрі сучасної проблематики робіт зі семантики.

Об'єктом дисертаційного дослідження були прикметники на позначення кольору, розглянуті на трьох діяхронічних зрізах німецької мови - давньоверхньонімецькому (двн.), середньовісньонімецькому (свн.) і нововісньонімецькому (нвн.).

Предметом вивчення є лексико-семантична група німецьких слів з основним значенням *schwarz* 'чорний', *weifi* 'білий', *rot* 'червоний', *grtin* 'зелений', *gelb* 'жовтий', *blau* 'синій, блакитний', *Bgaun* 'коричневий', розглянутих на матеріалі давніх пам'яток і словників.

Метою роботи є визначення особливостей розвитку семантики слів, які позначають колір, у двн., свн. і сучасній німецькій мові, реконструкція давніх форм і значень. Реалізація мети дисертаційного дослідження здійснювалася шляхом вирішення таких завдань:

- 1) розглянути символіку позначень кольору в давнину у германських та інших народів;
- 2) проаналізувати семантику позначень кольору *schwarz, weifi, rot, griin, gelb, blau, braun* у різні періоди розвитку німецької мови на матеріалі давньо- і середньовісньонімецьких текстів і даних двн., свн., нвн. словників;
- 3) визначити частоту вживання і тенденції розвитку розглядуваних лексем у німецькій мові;
- 4) виконати реконструкцію значень і форм основних позначень кольору в німецькій мові на основі отриманих властивостей (діахронічних ознак);
- 5) визначити первинну мотивацію досліджуваних позначень кольору.

Методологічною основою дослідження є системно-функціональний підхід до вивчення лексичних одиниць, які відображають за допомогою певних мовних засобів навколишню дійсність людини. Цей шлях дослідження визначає органічну цілісність спостережуваних лексем і свідчить про певну взаємодію мови і мислення, форми і змісту, які мають місце в еволюції мови та її одиниць.

Матеріал дослідження складають давньо- і середньовісньонімецькі тексти, а також словникові статті, в яких розглянуто різні значення й форми основних позначень кольору {*schwarz, weifi, rot, griin, gelb, blau, braun*) у різні періоди існування німецької мови. Загальний обсяг давніх текстів складає близько 1 140 000 лексичних одиниць (двн. період - 550 000, свн. - 590 000). При розгляді функціонування і семантики вказаних позначень кольору в німецькій мові були використані міфологічні, етимологічні, тлумачні, двомовні й частотні словники.

Методи дослідження. При аналізі давніх форм і значень прикметників кольору використовувався порівняльно-історичний метод, застосований в роботі при порівнянні лексичних форм позначень кольору, при визначенні динаміки їх змін на матеріалі двн., свн. і нвн. мови. Застосований у роботі метод реконструкції дав змогу відтворити прагерманські та індоєвропейські форми розглянутих позначень кольору і висловити припущення щодо їх первинної мотивації.

Метод ймовірісно-статистичного аналізу дав можливість розглянути у дослідженні статистичні характеристики функціонування досліджуваних мовних одиниць у різні періоди розвитку німецької мови. Представлено середньоарифметичні дані реалізації лексем у двн. і свн. текстах. Значення дисперсії, оскільки вони є малими, не наводяться в роботі. Достатність вибірок двн. і свн. текстів визначалася за допомогою відомої у лінгвістиці формули (Р.Г.Піотровський, К.Б.Бектаєв, А.А.Піотровська).

Наукова новизна дисертаційної роботи визначається метою, поставленими лінгвістичними завданнями і результатами дослідження. Новим у роботі є:

- 1) одержання лексико-семантичних варіантів німецьких лексем на позначення кольору на великому текстовому матеріалі;
- 2) визначення особливостей розвитку семантики основних позначень кольору в різні періоди існування німецької мови та їх діахронічних ознак;
- 3) реконструкція праформ і первинних значень розглянутих лексико-семантичних одиниць;
- 4) визначення первинної мотивації основних позначень кольору в німецькій мові.

Особистий внесок дисертанта полягає у встановленні особливостей розвитку семантики спостережуваних позначень кольору і реконструкції їх давніх форм і значень. Дисертація є самостійним дослідженням, виконаним на основі великого фактичного матеріалу із застосуванням відповідних методів наукового дослідження.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає у детальному аналізі та визначенні особливостей розвитку семантики позначень кольору в різні періоди існування німецької мови. В результаті дослідження визначено діахронічні ознаки лексем кольору, які були використані при реконструкції праформ і первинних значень.

Практична значущість роботи визначається можливістю використання її результатів у лекційних курсах з історії та лексикології німецької мови, у лексикографічних довідниках, у науково-дослідній роботі аспірантів і студентів. Результати роботи знайдуть застосування у практиці навчання німецькій мові як іноземній.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дане дисертаційне дослідження виконане в межах загальнокафедральної теми (номер держреєстрації 733) “Одиниці мови, їх структура і розвиток (на матеріалі германських та слов'янських мов)”, затвердженої Вченою Радою Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова 5.05.1997 р. (протокол № 9).

Апробація роботи. Матеріали дослідження обговорювалися на засіданні кафедри німецької філології Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова (ОНУ), на науково-теоретичних конференціях і семінарах професорсько-викладацького складу ОНУ (1998-2001), на міжнародній науковій конференції “Проблеми зіставної семантики” в Київському державному лінгвістичному університеті (1999). Основні положення дисертаційного дослідження викладені у шести ⁴ публікаціях: чотирьох наукових статтях (з них три у фахових збірниках) і двох тезах. Усі публікації виконані без співавторів.

Структура роботи. Робота загальним обсягом 197 сторінок (з них 169 сторінок тексту) складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків. Використано 214 праць вітчизняних та зарубіжних авторів; перелік лексикографічних робіт складає 41 міфологічний, етимологічний,

двомовний і частотний словник, у переліку джерел досліджуваного матеріалу 40 давніх текстів. Дисертація містить сім таблиць і один рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначається ступінь наукової новизни, теоретичної та практичної значущості, представлені об'єкт, мета й завдання дослідження, вказано матеріал і методи дослідження, апробацію результатів роботи.

Перший розділ, “Позначення кольору в мовах і шляхи його вивчення”, присвячений оглядові існуючих у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві досліджень, які стосуються проблеми позначень кольору. В ньому розглядаються основні результати вивчення лексичної, психолінгвістичної, лексико-семантичної сторони системи позначень кольору в германських та інших мовах. В існуючих лінгвістичних роботах на цю тему представлені, як правило, різні форми слів з різним значенням, що позначають колір; зроблено спроби психолінгвістичного вивчення семантичних відношень у групі позначень кольору, розглядається можливість системного опису семантики слів на позначення кольору, їх класифікації, але відносно рідко вивчаються питання походження й розвитку лексем, відсутня глибока реконструкція цих слів і, відповідно, первинна їх мотивація.

Вважається, що вихідним у народів на ранніх етапах розвитку було протиставлення “темний/світлий”, і на його базі виникли позначення кольору. Однак межі між кольорами ще довгий час залишалися розмитими, що стало причиною широкого синонімічного вживання слів, що позначають кольори. Діахронічний підхід до вивчення цієї групи лексики дає змогу виділити більш давні позначення кольору і визначити слова основної системи у називанні кольору.

У другому розділі, “Семантика німецьких слів, які виражають поняття ‘чорний’, ‘білий’ ”, розглядаються символіка й бінарність найдавніших позначень кольору ‘чорний’ і ‘білий’, зроблено спробу прослідкувати виникнення і розвиток лексем *schwarz* і *weifi* у двн., свн. і нвн. мові й на основі одержаних даних реконструювати праформи та визначити мотивацію цих позначень кольору.

Існує думка вчених (В.І.Шерцль, С.Д.Кацнельсон, В.Г.Таранець), що кольори ‘чорний’ і ‘білий’ були не тільки первісними кольорами, які людина виділила з навколишнього світу, але що вони походять з одного кореня і деякий час позначалися одним словом. Корені й похідні від них слова мали спільні і гранично невизначені значення, з яких згодом, при поступовому виникненні численних відтінків шляхом розгалужування їх на самостійні категорії, утворилися значення, які при більш точному визначенні їх у мові стали навіть виражати протилежні одне одному значення.

Це підтверджує припущення про цілісність і бінарність сприйняття давньою людиною навколишнього світу.

У двн. текстах словоформа *swarz* вживалася для позначення темного кольору при протиставленні білому, світлому. Корінь *swarz* зустрічається і в дієслові слабкої дієвідміни *swarzen* ‘ставати темними, темніти’. Аналіз показав, що слово *swarz* ‘чорний’ вживалося у двн. текстах у значеннях:

1) позначення кольору (нейтральний сенс), 2) позначення негативного сенсу. У словниках не дається посилання на це друге значення *swarz*, але в текстах зустрічаються подібні приклади.

Лексема *swarz* ‘чорний’ виступає, як правило, в ситуаціях у сполученні з *wiz* ‘білий’, іноді з низкою інших позначень кольору, але переважно світлих відтінків. У текстах представлені різні форми слова *swarz*, зокрема: *swarz*, *svarton*, *suuarzun*. З фонетичних особливостей слід назвати наявність у початковому сполученні приголосних білабіального Av/, який іноді передавався на письмі двома голосними (им), а також утворення африкати -z на місці германського зімкненого *-t. Останнє відоме в германістиці під назвою “другий пересув приголосних”, встановлений Я.Гріммом. Частота уживання прикметника *swarz* ‘чорний’ складає в двн. текстах 0,002%.

У свн. мові, крім позначення темного, чорного кольору, є інші випадки значення слова *swarz*. У словниках, наприклад, представлений також вираз *swarzez gelt* ‘чорні гроші’, тобто гроші, при карбуванні яких використовувалося більше міді, ніж срібла. Ці гроші карбувалися з темної міді. Словосполучення *swarzez buoch* має значення ‘чорна (чаклунська) книга’. Назва книги свідчить про шкідливий вплив чорної магії на людину, її долю. Слово *swarzkunster* мало спочатку значення ‘друкар’. Пізніше значення змінилося, і слово почало вживатися стосовно людини, яка володіє чорною магією: *swarzkunster*, *schwarzkitnstler* ‘чорнокнижник’.

Основне й переносні значення ‘чорний’ у слові *swarz* зберігаються в розглянутих текстах свн. мови. У проаналізованих уривках зі свн. текстів прикметник *swarz* ‘чорний’ виступає: 1) у прямому значенні кольору (нейтральний сенс), 2) у переносному негативному сенсі стосовно людини, її вчинків і думок. Частота поширеності цього прикметника в свн. текстах складає близько 0,002% і не відрізняється від попереднього періоду.

У ситуаціях свн. мови зустрілися форми зі значенням ‘чорний’: *swarzez*, *swarzziz*, *swerzer*, *swarzer*, *swarz*, в яких представлені дві морфеми: корінь і закінчення. Закінчення -ez, -iz, -ez, узгоджуючись з іменником, позначає рід, число, відмінок. Коренева морфема має в основному вигляд *swarz-*, в окремих випадках *swerz-* з умлаутним кореневим голосним.

У сучасній німецькій мові словоформа *schwarz* вживається не тільки на позначення кольору або його відтінку, але й позначає не кольорову властивість, ознаку предмета: брудна річ, предмет; міцна кава; негативний душевний стан людини, песимістичний настрій; негативна,

а іноді навіть кримінальна дія людини. Частота поширеності в текстах, згідно з даними Г.Майєра, складає 8,48%.

У словниках відзначається, що слово *schwarz* є загальногерманським, воно представлене в інших германських мовах: гот. *swarts*; дсакс. *swart*; дісл. *svartr*; дангл. *swear*; шв. *svart*; дат. *sort*; гол. *zwart*, з яких реконструюється герм. **swartoz*. Наявність споріднених слів у латинській мові *sordidus* ‘брудний’, *sordis* ‘бруд’ дало можливість вченим реконструювати індоєвропейську праформу **suordos* зі значенням ‘чорний, брудний’ (G.Wahrig, В.В.Левицький). У давніх германських мовах на початку слова представлене сполучення **sw-*, яке відноситься до наголошеної кореневої морфеми. Спостереження над фонетичними процесами показують, що білабіальний *[w]*, зникаючи, перетворює сусідній голосний на лабіальний (пор.: гот. *swarts* і дат. *sort*). Отже, лат. *sordis* необхідно розглядати як рефлекс більш давнього **iui>-*, яке походить з індоєвропейської епохи. Тому розглядувана праформа зі значенням ‘чорний’ набуває вигляду **swer-dos*, де **sw-* вважаємо також не первісним.

На місці початкового **sw-* можна припустити як один з можливих варіантів іє. **k^w-* (пор.: вал. *chwaer* ‘сестра’, вірм. *k'oiz*, авест. *xvaijhar-*, *xvasura-* ‘свекр’, алб. *vjerr*, *vjeherr*, гр. *herkyre*). Така гіпотеза підтверджується фактами мови, тому для значення ‘чорний’ можлива реконструкція у вигляді іє **k^werdos*. Очевидно, що розвиток іє. **k^w—>*h^w*, **sw-* відбувався всередині індоєвропейської мови-основи в її діалектах.

Германське **swartoz* розпадається структурно на два склади **swar-toz*, які являють собою дві морфеми - кореневу та суфіксальну. Фонетична складова межа у словах у давнину збігалася з морфологічною. Перерозклад у межах германських морфем викликав перехід суфіксального *-t-* з *-toz* до кореня, залишок морфеми сприяв утворенню флексії. Новий корінь у вигляді **swert-* має місце у давніх германських пам'ятках.

Реконструйований корінь **k^wer-* ‘чорний’ асоціюється з подібним іє. коренем **k^wera-* ‘ворона, ворон’ (В.Г.Таранець). Різні рефлекси вказаних коренів в індоєвропейських мовах пояснюються різним місцем наголосу на них, відповідно **k^wer-* і **k^wera*. Можна припустити, що колір птаха послугував зародженню поняття ‘чорний’, а його назва - найменуванню його. Негативні відтінки значення німецького слова *schwarz* ‘чорний’ у загальних рисах збігаються з тією значущістю, яку мав образ ворони в давніх народів.

Білий колір як світлий, яскравий, з властивістю світитися, в силу його протиставлення темному, чорному викликає радісний, оптимістичний настрій, символізує світле, життєрадісне начало.

У днв. мові слово *weifi* мало основне значення ‘білий’ і виступало як прикметник: **(h)wiz* ‘білий, блискучий’ від іє. кореня **k^wei(t)-* ‘світити’. Аналіз днв. словоформ **(h)wiz* показав, що дана лексема має частоту поширеності в днв. текстах 0,003% і вживається у двох значеннях:

1) позначення кольору і 2) в переносному позитивному значенні стосовно людини (приклади знаходимо в текстах, у словниках не дається посилання на це значення).

У текстах представлені реалізації *wizzer*, *uueiz*, *huittq*, *uizsae*, в яких наочно проявляються характерні для даного періоду мови фонетичні особливості. На початку словоформ має місце приголосний *w*, який іноді передається подвоєним голосним (*uu*), що свідчить про білабіальний характер *w*. В окремих випадках у цій же позиції зустрічається приголосний *h*; загалом початкові *h* і *w* свідчать про їх походження з германського **h^w-*. У середині слова представлено приголосний *z*, іноді подвоєний *zz*, що походить від германського зімкненого **t*. Тут має місце “другий пересув приголосних”. Таким чином, днв. матеріал дає змогу реконструювати прагерманську форму **h^wit-* зі значенням ‘білий’.

У свн. період розвитку німецької мови словоформа мала значення *wfz* ‘білий, блискучий, красивий’. Вираз *wizez gelt* ‘білі гроші’ позначав гроші, до складу яких входило більше срібла, ніж міді.

Лексема *wiz* вживається в свн. текстах у двох значеннях: 1) позначення кольору і 2) позначення позитивної якості людини. Свн. словники також не вказують на це значення для *wiz*, але в текстах цього періоду є приклади, які підтверджують вказане значення.

Загальна частота даної лексики відрізняється від вживаності днв. періоду й складає 0,009% випадків (у днв. 0,003%).

У смисловому відношенні лексема *wiz* іноді сполучується з прикметником *rot*, з яким вона входить в одне семантичне поле, виражаючи позитивні сторони людської моралі. Щодо форми, то в текстах зустрічаються всього два варіанти кореня: *wizz-* і *wiz-*, тобто має місце уніфікація в написанні, а отже - й у вимові.

Пізніше в результаті ранньовісхньоїмєцької дифтонгізації довгий голосний у *wiz-* перейшов у дифтонг *ei* і утворив форму *weis-*, яка у вигляді *weifi* представлена у сучасній німецькій мові.

На відміну від *schwarz* словоформа *weifi* позначає світлий, віддзеркалюючий сонячні промені колір предметів, явищ. Словоформа *weifi* має у сучасній німецькій мові такі значення: позначає колір (нейтральне значення); має переносні не кольорові значення, пов'язані з поняттями “цнотливість”, “безгрішність”, “душевна чистота”, “невинність”; позначає негативний емоційний стан людини, її негативні думки та вчинки; оригінальність і рідкісність людини (часто з негативним відтінком). Загальна частота поширеності в мові складає 4,30% (H. Meier).

У цілому аналіз *weifi* показує розширення його семантики, починаючи від днв. періоду, і збільшення його функціонального навантаження.

Німецькі форми дають можливість реконструювати корінь **(h)wit*, у якому початкові приголосні представляють прагерманський **h^w*. Згідно з законом Грімма (“перший пересув приголосних”) **h^w*- вийшов з іє. **k**.

У результаті германський матеріал дозволяє реконструювати іє. форму $*k^w eit$ ‘блищати, білий’, в якій основну смислову функцію виконує початкове $*k^w a-$ зі значенням ‘всесвіт’ (В.Г.Таранець). Подібну значущість отримали рефлексії $*k^w ata$ в окремих сучасних мовах (англ. *white*, шв. *vit*, рос. *свет*, укр. *світ*).

Таким чином, німецьке слово *weiß* ‘білий’ передбачає таку смислову деривацію: ‘всесвіт, світ (видимий)’ → ‘блищати, сяяти’ → ‘білий’.

Розвиток німецької мови свідчить про розширення семантики *schwarz* і *weiß*, що підтверджується матеріалом давніх текстів. Це підтверджують і статистичні показники, значення яких зростає до сучасного стану мови.

Третій розділ, “Семантика слів *rot* ‘червоний’, *grün* ‘зелений’, *gelb* ‘жовтий’ у різні періоди розвитку німецької мови”, присвячений опису символіки, зародження й розвитку семантики в різні періоди німецької мови прикметників на позначення кольору *rot*, *grün*, *gelb*.

За своїм символічним значенням червоний колір перевищує всі інші. З найдавніших часів людина виявляла особливу пристрасть до цього кольору. У міфології зустрічаються приклади, коли слова *rot* і *blut* ‘кров’ вживаються як синоніми або одне одного визначає.

У двн. мові слово *rot* мало основне значення ‘червоний’, виступало як прикметник. Іменник *rota* означав ‘червоність’, ‘рум’янець’, ‘заграва’; дієслово *roten* позначало ‘почервоніти’, ‘мерехтіти червоним кольором’. Останнє значення могло виражатися також іншою дієслівною формою *roten* або прикметником *rutemhafte*.

У свн. період слово *rot* має значення ‘червоний’, ‘рудоволосий’ (*rothaarig*), а також могло вживатися у значенні ‘неправдивий’, ‘хитрий’ (*falsch*, *listig*). Очевидним є розширення первинної семантики *rot*. Помітним є також розширення дериваційного ряду з *rot*.

Аналіз свн. текстів показав, що слово *rot* вживається в основному в значенні кольору ‘червоний’, іноді передає відтінки цього кольору. Граматично це розвинена форма, яка, як правило, узгоджується в роді, числі й відмінку з іменем, з яким вона вживається. Коренева форма в усіх випадках представлена з довгим голосним і має вигляд *rot-*. Ця лексема часто використовується для опису зовнішніх рис людини і в ліричних текстах Середньовіччя має велику частоту реалізації. В свн. текстах *rot-* зустрілося в 0,011% випадків (у двн. - 0,004%).

У кожному періоді розвитку німецької мови слово *rot* набувало нових значень, про що свідчить також новонімецька мова. Словниковий матеріал дав змогу визначити семантику *rot*, яка представлена у сучасній німецькій мові у такому вигляді: позначення кольору предметів, явищ і т.п. у порівнянні з кольором крові; некольорова якість, ознака предмета, наприклад, “червоношкіра раса”; характеризує негативний емоційний стан людини, її переживання, емоції; у політичному жаргоні це позначення кольору поєднане, як правило, також з негативним відтінком; вживається у різних термінологіях; є символом любові та

милосердя. Частота реалізації *rot* у текстах сучасної німецької мови - 8,48% (Н.Meier).

У перебігу аналізу відзначалося, що *rot* має в текстах смислову спорідненість із іменниками ‘кров’, ‘вогонь’ (*Blut*, *Feuer*). Можна припустити й формальну спорідненість із вказаними іменами.

У германських мовах назва ‘кров’ має різне формальне вираження. Корінь зі значенням ‘кров’ зустрічається у мовах: двн., свн.*blut*, нім. *Blut*, гот/ *blot*, англ. *blood*, шв. *blod*, дат. *bloed*, які походять від прагерманської форми $*blo-$ *dom*, де припускається значення *Fließendes* ‘те, що протікає’ (давні люди розглядали кров як субстанцію, де міститься життя). Наявність у праформі $*blo-$ *dom* у її кореневій частині *-lo-* свідчить про віддалену спорідненість із *-ro-*. Вважається, що в ранньоіндоевропейській прамові звуки *[r]* та *[l]* були однією фонемою.

У давньосаксонській має місце форма *dror* зі значенням ‘кров’. Розглянуті германські лексеми показують, що для слів зі значенням ‘червоний’ і ‘кров’ спорідненою і спільною є коренева частина *-ro-*, яку можна вивести від іє. $*ra$. Подібна формальна й смислова спорідненість відзначається і в інших індоевропейських мовах. Пор.: дінд. *rudhiras* ‘червоний’ і *rudhirdm* ‘кров’, лат. *ruber* ‘червоний’ і *сгюог* ‘загустіла кров’, лит. *raudonas* ‘червоний’ і *kraujas* ‘кров’, ст.-сл. *краснь* и *крвь*.

Для ранньоіндоевропейської прамови можна реконструювати форму $*k^w ara$ зі значенням ‘сире м’ясо, загустіла кров’ і розвиток семантики у напрямку: ‘сире м’ясо, кров’ → ‘червоний колір’ (W.Skeat, H.Paul).

Основна сема ‘червоний’ представлена в $*za-$, яке має місце також у словах *Farbe* ‘колір’, *Feuer* ‘вогонь’, *-rote* ‘зоря’ (*Morgen-*, *Abendrote*).

Індоевропейська праформа $*k^w ara$ формально схожа на такий же корінь, що мав значення ‘чорний’. Очевидно, звідси бере початок протиставлення символів ‘чорний’/ ‘червоний’, яке мало місце в давнину. Можна припустити, що у своєму зародженні червоний колір протиставлявся хроматичній гамі ‘чорний/білий’ і тому був одним з перших найменувань кольору.

У символіці кольорів ‘зелений’ - це колір свіжої молодої зелені, виростаючих пагонів, колір життя і одночасно колір нестиглості, незрілості.

Аналіз міфологічного і фольклорного матеріалу давніх германців показав вияв двох ліній, пов’язаних із поняттям кольору ‘зелений’. З одного боку, це був колір духів, демонів, які приносять людині шкоду; з іншого - зелень захищала її від невдачі, поганого впливу і це помічалось в основі розпочатих дій людини.

Треба відзначити ще одну особливість, пов’язану з кольором *grün*, - це розуміння під цим поняттям початку зародження того чи іншого об’єкта або явища.

У двн. мові словоформа *gruoni* мала значення ‘рости, пускати паростки, розвиватися, виростати’. У текстах зустрічаються також такі варіанти:

cruoni, kruoni, gruani, cnumi, croni, gruene, ctene. Прикметник, який з'явився спочатку в Західній і Північній Німеччині приблизно у VIII столітті, походить від германського *grō-ni. Германський корінь *grō-a- має значення 'рости'. Він вийшов з іє. кореня *gher(d) зі значенням 'прокльовуватися, проростати (про рослини, насіння), рости, зеленіти'. Частота поширеності прикметника *gruoni* в двн. текстах низька і складає 0,0003%.

У свн. мові прикметник *grün* мав форму *gruene* (двн. *gruoni*) і значення: 'зелений колір'; 'ставати зеленим', 'відпочивати, набратися сил' (*zu kraften kommen*); 'свіжий, сирий, необроблений' (*roh*); 'місце, яке поросло зеленню' (*grün bewachsener Platz*). У текстах особливо часто виступає у значеннях 'зелений' ('молодий'), 'свіжий'; *gruene* позначає початковий період росту в природі (молоде, свіже листя; ліс, що зеленіє, що прокинувся після зимової сплячки і т.д.).

Розширення семантики прикметника *gruene* 'зелений' у свн. період мови сприяло значному збільшенню частоти реалізації цього слова, яка складає 0,0042%.

Основне значення кольору зберігається у прикметника *grün* і в нвн. періоді. У цей період словоформа *grün* має такі значення: позначає колір предметів за аналогією до кольору свіжого, незів'ялого листя, зелені, до більшості рослин, зелених насаджень; має значення 'недозрілий', 'свіжий' (*frisch*), 'сирий' (неварений), 'необроблений' (*roh*) (вживається як антонім до понять 'червоний', 'стиглий', 'зрілий', будучи першим членом смислової опозиції 'недозрілий - зрілий'); позначає також некольорову якість предметів, а саме: 'недосвідченість, незрілість, необізнаність'; виступає одним із членів опозиції 'молодий - старий'; позначає негативний душевний стан людини, її негативні якості та емоції, вчинки (часто у сполученні з *gelb* 'жовтий' або ці кольори є взаємозамінними); використовується у значенні позитивної можливості для здійснення планів і намірів, у термінології. В текстах сучасної німецької мови *grün* має найбільшу частоту поширеності - 31,79% (H.Meier).

У словниках приймається, що двн. *gruoni* походить від дієслова двн. *gruoen* 'рости, зеленіти', яке в цьому вигляді у сучасній німецькій мові не зберігається (нім. *grünen* 'зеленіть' є вторинним, утвореним від *grün*). Порівняно з двн. *gruoen* давнішою формою є дсакс. *growan* 'рости'. Форма *growan* чітко поділяється на два склади *gro-wan*, які в давнину мали самостійні смислові значення. Початкове *gro-* походить, за словниками, від іє. *gher(d)-/ *ghre-/ *ghra-/ *ghro- зі значенням 'рости, проростати, виштовхуватися'. Очевидно, що в цьому корені міститься сема "зростання". Щодо другої частини *-wan* можна допустити її походження із іє. *-k^wen (E.Seebold).

Форма *-k^wen співвідносилася в давнину зі значеннями "один, частина" (В.Г.Таранець). Аналіз дає змогу розглядати в дсакс. *growan* і в двн. *gruoen* дві смислові складові: 1) 'рости' і 2) 'частина цього

зростання', 'початкова', 'перша'. Таким чином, дієслово двн. *gruoen* мало первинну значущість 'проростати, сходити', на яку вказують також окремі словники (Duden). Очевидно, що сенс двн. *gruoni* 'зелений' виник у період весняного пробудження природи і виникнення в ній відповідної кольорової забарвленості. Словопозначення 'зелений' з'явилося внаслідок об'єднання іє. кореня *gher(ð) 'рости' з коренем *k^wen 'початок', що позначало 'початок зростання'. В давнину прикметник *gruoni* 'зелений' відносився перш за все до природи, позначаючи її початковий період зростання.

У цілому мотивацію, зародження і смисловий розвиток прикметника *grün* можна уявити у вигляді: 'рости' —> 'початок зростання (рослин)' —> 'зелений' (колір) —> 'зелений' (недозрілий: про плоди) —> 'зелений' (недосвідчений: про людей).

Міфологічний матеріал германських та інших народів свідчить про використання поняття 'жовтий' у позитивному й негативному значеннях. У символіці жовтий колір часто співвідносять із такими негативними людськими якостями, як нещирість, заздрість, озлоблення.

У двн. мові прикметник *gelb* мав форму *gelo, gelo, kelo* і позначав колір. За свідченням Л.Макензена і даних опрацьованого нами літературного матеріалу цей прикметник рідко використовувався в казках, творах двн. і свн. періодів.

Стосовно реалізації цього прикметника в свн. мові у словниках вказується форма *gel* зі значенням 'жовтий колір'; в інших германських мовах: гол. *geel*; дангл. *geolu, geolo*; англ. *yellow*; норв., шв., дат. *gul*.

За даними словників і уривків з давніх текстів можна зробити висновок, що прикметник *gelb* у двн. і свн. мові вживався переважно в значенні кольору, але іноді мав і символічне значення - уособлював заздрість. Частота поширеності в текстах низька, складає в двн. період 0,0001%, в свн. період - 0,0007%.

У сучасній німецькій мові прикметник *gelb* позначає колір предметів між зеленим та оранжевим, ідентичний кольору лимона або меду; вживається у різноманітних термінах; у фразеологічних зворотах часто виступає з прикметником *grün* 'зелений' для позначення загального негативного душевного стану людини, її негативних емоцій, вчинків. Частота поширеності в текстах сучасної німецької мови, згідно з даними Г.Майєра, складає 7,25%.

Зміна загальної кольорової картини восени могла спричинитися у • розумінні давніх людей початком зростання у природі наступного етапу подібно зародженню *grün*. Отже, сема "початок зростання" могла використовуватися і тут, а також виступити в ролі найменування кольору 'жовтий', характерного для дерев і кущів восени. В цьому значенні зустрічаємо в окремих мовах розглянутий вище корінь іє. *gher-. Омонімічність /r/ і /l/ у корені слова дозволяє розглядати двн. *gelo* 'жовтий' як споріднене з праформою, яка дала двн. *gruoni* 'зелений'.

Спостереження дає змогу припустити виникнення німецьких форм *gruoni* ‘зелений’ і *gelo* ‘жовтий’ з одного кореня, який у праіндоєвропейській мові мав вигляд **gher-/ *ghel-* ‘рости’. Це підтверджують також факти інших мов: дінд. *haris* ‘жовтий, зелений’, гр. *chlords* ‘блідо-зелений, жовто-зелений’.

Цікаво відзначити, що не тільки різні рефлексії отримав у німецькій (і в германських мовах) єдиний іє. корінь, але й за цими формами закріпилися різні за значенням символи: за ‘зеленим’, як сказано вище, закріплені в основному позитивні якості, духовне зростання людини, а за ‘жовтим’ – негативні (зздрість, злість, ревності) (див. також Duden).

У четвертому розділі, “Семантика слів зі значенням *Май* ‘синій, блакитний’, *Бгаун* ‘коричневий’ у німецькій мові”, простежується розвиток і особливості функціонування позначень кольору *blau*, *braun* у різні періоди існування німецької мови.

Символічно синій колір найчастіше – це колір небесної могутності, він вказує на зв’язок з божественним началом, символізує союз небесного й земного світів.

На відміну від інших кольорів, розглянутих у роботі, усвідомлення синього кольору виникло у більш пізній час; колір має менш чітку мотивацію, що, в свою чергу, визначає вузькість його символічних значень. Бінарність символічних значень цього кольору виявляється в тому, що, з одного боку, це колір безхмарного неба, нездійснених мрій, ілюзорності, вірності й відданості, а з іншого, він часто виступає як символ нещирості, обману, брехні, розчарування.

У словнику Р.Шютцейхеля подано основні значення прикметника *blä*, *plä* (*blao*) в двн. період – ‘синій’, ‘темний’, а Г.Кьоблер, крім вказаних вище, наводить ще значення ‘сірий’ і ‘колір свинцю’ (такого кольору, як свинець). У давніх текстах цього періоду зустрічаємо дуже мало прикладів з цим прикметником.

У свн. Період *blü* має значення ‘синій’, а також *liehtblä* ‘блакитний’, ‘світло-синій’; *satblä* ‘темно-синій’; *wolkenblä* ‘небесно-синій’.

Аналіз словникового матеріалу й уривків з давніх текстів показав, що прикметник *blau* в двн. і свн. мові вживався переважно в значенні кольору. Частота поширеності в текстах складає 0,0002% в двн. період і 0,001% в свн.

У сучасній німецькій мові прикметник *blau* позначає: колір, ідентичний кольору безхмарного неба в ясну погоду, або колір, одержаний при застосуванні барвників, які містять синій пігмент (синька, індиго); визначає суб’єктивне сприйняття людиною навколишньої дійсності; процес фарбування, внаслідок чого речі, предмети стають синіми, а також технічні назви самого процесу і використовуваних матеріалів; виступає у виразах, що позначають, як правило, негативний фізичний або духовний стан людини; позначає невизначеність, нездійсненність чого-небудь; виступає в часових і просторових значеннях; вживається в різних термінологіях.

Частота поширеності в текстах сучасної німецької мови, згідно з даними Г.Майєра, складає 7,25%.

Слово *blau* є загальногерманським і представлене в інших мовах у вигляді: дангл. *blew*, *bleu*; англ. *blue*, шв. *bla* дат. *blaa* дісл. *blar*; дсакс. *blaw*. На основі германських форм реконструюється праформа герм. **blcewaz* (W.Skeat) або герм. **bldewaz* (В.В. Левицький) зі значенням ‘синій, блакитний’. Етимологічно відзначені вище споріднені форми походять від іє. кореня **bhel-/bhlī-* ‘сяяти, блищати, мерехтіти’, однак вони не показують шляхів розвитку найдавнішої праформи в окремих мовах і не пояснюють наявності великої різноманітності кольорової гами з даним коренем у давніх мовах. Більш давньою вважаємо германську праформу **blcewaz*. Ця лексема структурно розпадається на дві частини: **blde-waz*, у якій початок походить від іє. **bhel-/bhlē-*. Вважаємо, що кінцева частина **-waz* походить від більш давньої германської форми **-hwaz* (< герм. **h^war*), яка, згідно із законом Грімма, вийшла з іє. **k^wer*.

У цілому реконструкція розглядуваної лексеми *Blau* приймає вигляд іє. **bhelek^wer*.

Очевидно, що в давнину розглядувана семантика *Blau* була досить неоднорідною у своєму кольоровому вияві й передавала гаму від світлого до темного. Повертаючись до германської праформи **blde-waz* і далі до реконструйованої нами іє. **bhelek^wer*, можна прийти до висновку, що відзначена вище різноманітність кольорового позначення у своєму . смисловому протиставленні ‘світлий – темний’ знайшла пряме відображення у відповідних складових слова: **bhele-* ‘світлий’ і **-k^wer* ‘темний’. Подальший розвиток германських мов, у тому числі й німецької, закріпив вказану форму за світлою гамою кольору і виступив зі значенням ‘синій, блакитний’. Втрата давнього смислового наповнення ‘темний’ виявилася причиною поступової фонетичної редукції кінцевої частини словоформи, що й констатовано в різних реалізаціях у сучасних мовах. Однак друга частина праформи зі значенням ‘темний’ не зникла остаточно у смисловому відношенні, а отримала новий розвиток у вигляді *Bgaun*, про що буде йти мова нижче.

Коричневий колір – це позначення тону, який лежить, як правило, між жовтим і червоним кольорами, у більшості випадків це – темний змішаний колір, що у природі характерний для забарвлення ведмеда або бобра, та й сам прикметник *braun* ‘коричневий’ етимологічно є спорідненим із цими словами.

У минулому слово *braun* зустрічалося іноді у значенні *violett* ‘фіолетовий’, спираючись на запозичення з латинською *prünium* ‘слива’, для позначення кольору цього фрукта (двн. *brün*, свн. *brün*). Приклади свідчать про дуже обмежену символіку коричневого кольору і, як наслідок, рідке вживання прикметника *braun* у народних традиціях, образах, казках і фольклорі.

Словник О.Шаде дає такі значення: для двн. слова *brūn, prūn* ‘блискучий’, ‘темного кольору’, ‘коричневий’. У словнику Р.Шютцейхеля немає даних щодо цього слова.

Прикметник *brūn* ‘коричневий’ в свн. мові мав значення ‘коричневий’, *dunkelfarbig* ‘темний; темного кольору’, а стосовно до зброї перекладався як *glanzend* ‘блискучий’, *funkelnd* ‘сяючий’.

Як показав аналіз, прикметник *braun* у двн. і свн. період виступав лише у значенні кольору і мав дуже низьку частоту поширеності: 0,0001% для двн. періоду і 0,001% для свн.

У сучасній німецькій мові прикметник *braun* позначає колір, характерний для дерева, землі, шоколаду, або відтінок шкіри, який є наслідком довгого перебування на сонці; являє собою суміш жовтого, червоного й чорного кольорів; вживається в назвах корисних копалин, різних мінералів, біологічних та зоологічних назвах, у медичних термінах. Стосовно процесу готування їжі дієслово *braunen* перекладається як ‘підсмажувати що-небудь’. Частота поширеності в текстах сучасної німецької мови складає 15,31% (H.Meier).

Аналіз словникового матеріалу і давніх текстів показав, що прикметник *braun* практично завжди виступає в кольоровому значенні, а терміни й вирази, в яких зустрічається це слово, нечисленні і, як правило, завжди пов’язані з прямим значенням.

Слово *braun* відноситься до загальногерманського кореня, представленого в усіх германських мовах, крім готської. Реконструйований варіант герм. **burūn-* походить від іє. **bher-* зі значенням ‘блищати, сяяти, мерехтіти (білим, червоним, коричневим кольором)’ (Duden). Германські та інші мови свідчать, що розглядувана лексема *braun* вживалася у давніх текстах у різних ситуаціях, позначаючи при цьому відтінки червоного, оранжевого, чорного кольору. Семантика *braun* - змішаний колір з жовтого, червоного й чорного. Поступово з розвитком німецької мови відбулося закріплення *braun* за позначенням кольору ‘коричневий’.

Порівнюючи зародження і шляхи розвитку розглянутих вище лексем *braun* і *blau*, необхідно відзначити багато спільних рис у їх семантиці і реалізації форм. Витоки останньої ми вбачаємо у схожих іє. коренях **bhel-* і **bher-*, які можна вивести з єдиної праформи, коли складові -г і -І були варіантами однієї фонемі. Матеріал свідчить, що вказані варіанти кореня покривали широке семантичне поле позначень кольору від світлого до чорного тонів. З розвитком мов єдиний кольоровий зміст розподіляється на протиставлення двох частин: більш світлої і більш темної. Вважається, що зародження давніх слів ґрунтується на бінарних структурах (Т.В.Гамкрелідзе, Вяч.Всев.Іванов, В.Г.Таранець). Семантичне протиставлення двох груп кольору стало виражатися різними формами, в яких **bher-* тяжіло до більш темних тонів, а **bhel-* до більш світлих. Однак обидві форми в такому вигляді і у варіантах

герм. **bloē-waz* і **brūn/*burūn* ще довгий час могли реалізовуватися на тому ж семантичному полі, виступаючи як синоніми. Розвиток цих коренів у історичний час, як показав матеріал німецької мови, поступово приводив до більш помітного диференційованого вираження семантики та закріплення за нею форм *blau* ‘синій, блакитний’ і *braun* ‘коричневий’.

Результати дисертаційного дослідження сформульовані у висновках, які подаються нижче.

1. Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених проблемі позначення кольору, в тому числі в німецькій мові, питання походження й розвитку цієї лексичної групи слів вивчені недостатньо.

2. Позначення кольору виникли на основі усвідомлення вихідного протиставлення в давніх народів понять ‘темний/світлий’. Розрізнення темного і світлого спектрів поступово інтенсифікувало зародження у мовах ‘червоного’, ‘зеленого’, а згодом і інших кольорів. Це підтверджено на матеріалі німецької мови. Причиною широкого синонімічного вживання слів на позначення кольору було те, що межі між кольорами довгий час залишалися розмитими. Хронологія зародження позначень кольору відображена в статистичних характеристиках відповідних лексем у двн. період. Пор.: *rot* - 0,004%, *grün* - 0,0003%, *gelb* - 0,0001%, *blau* — 0,0002%, *braun* - 0,0001%.

3. Розглянута символіка слів *schwarz* ‘чорний’ і *weiß* ‘білий’ свідчить про вживання кожного з цих слів в позитивному й негативному значеннях. Перетин їх семантичних полів дає змогу припустити синкретизм цих найменувань у далекому минулому.

4. Матеріал давніх німецьких текстів і сучасної німецької мови свідчить про розширення семантики *schwarz* і *weiß*. Це підтверджують і статистичні показники, значення яких зростають аж до сучасного періоду розвитку мови. Пор.: *schwarz* - двн. 0,002%, свн. 0,002%, нвн. 8,48%; *weiß* - двн. 0,003%, свн. 0,009%, нвн. 4,30%.

5. Праформи, які дали рефлекс *schwarz* і *weiß*, походять від значень **k^wata* ‘всесвіт (світ)’ і **k^wara* ‘ворона (чорна)’. Колір ворони слугував зародженню поняття *schwarz*, а її назва стала найменуванням кольору. Слово *weiß* має таку смислову деривацію: ‘всесвіт, світ (видимий)’ —> ‘блищати, сяяти’ —> ‘білий’.

6. Аналіз слова *rot*, розглянутого в різні періоди розвитку німецької мови, свідчить про досить активне розширення сфери його вжитку і появу нових значень. В основі найменування і з точки зору давності його * існування і частоти реалізації знаходиться значення ‘червоний’. Поширеність *rot* у текстах представлена такими показниками частоти: двн. 0,004%, свн. 0,011%. нвн. 8,48%. Аналіз німецького мовного матеріалу дає можливість вважати ймовірним, що семантика *rot* у німецькій мові розвивалася у напрямку: ‘сире м’ясо, кров’ —> ‘червоний колір’.

Однак такий зв'язок *rot* із позначенням кольору крові є, на наш погляд, вторинним. Первинним необхідно вважати найменування яскравого, строкатого кольору (речі, явища), який відрізняється від 'чорного'/'білого' і який цим кольорам протиставляється. Назви відтінків червоного кольору в давнину в німецькій та інших мовах характеризуються великою різноманітністю денотативної співвіднесеності.

7. Смислова двобічність, що простежує в символіці поняття *grün*, відбиває бінарність предметів і явищ, яка була притаманна мисленню давньої людини. Аналіз текстів і словникового матеріалу німецької мови свідчить про розширення семантики *grün*, розвиток якої можна уявити в такому вигляді: 'рости' → 'початок зростання' (рослин) → 'зелений' (колір) → 'зелений' (недозрілий: про плоди, овочі) → 'зелений' (молодий, недосвідчений: про людину). Частота функціонування лексеми *grün* у різні періоди німецької мови є такою: двн. 0,0003%, свн. 0,0042%, нвн. 31,79%.

8. Спостереження дозволяє вважати ймовірним виникнення німецьких форм *gruoni* 'зелений' і *gelo* 'жовтий' з одного дієслівного кореня, який в іє. мові мав вигляд **gher-/ghel-* 'рости'. Розщеплення кореневого приголосного на /z/ і /l/ призводило до утворення форм, які позначають "початок зростання", і потім до позначення кольору відповідно: 'зелений' і 'жовтий'. Частота поширеності *gelb* у текстах складає: двн. 0,0001%, свн. 0,0007%, нвн. 7,25%.

9. Давня семантика *blau* була неоднорідною у своєму кольоровому вияві і передавала гаму відтінків від світлого до темного. Германська праформа **blae-waz* дає змогу реконструювати іє. **bhelek^wer*, яка веде до висновку, що різноманітність кольорового позначення у смисловому протиставленні знайшла відображення у відповідних складових коренях: **bhele-* 'світлий' і **-k^wer* 'темний'. Подальший розвиток німецької мови сприяв закріпленню **bhele-* за світлою гамою кольору, що виступило у вигляді 'синій, блакитний', а друга частина праформи **-k^wer* зі значенням 'темний' не зникла у смисловому відношенні і отримала новий розвиток у вигляді *braun* 'коричневий'. Частота функціонування лексем складає: *blau* - двн. 0,0002%, свн. 0,001%, нвн. 7,25%; *braun* - двн. 0,0001%, свн. 0,001%, нвн. 15,31%. Спостереження показало розширення семантики розглянутих лексем *blau* і *braun* і збільшення частоти їх реалізації у перебігу розвитку німецької мови.

10. У цілому аналіз давнього і сучасного матеріалу німецької мови показав в усіх випадках розширення семантики розглянутих позначень кольору зі збільшенням частоти реалізації відповідних лексем у текстах. Звідси впливає висновок про існування прямокореляційного зв'язку між полісемією слова і його функціонуванням у мовленні. З іншого боку, зміна частоти поширеності певної лексеми пояснюється також тими переміщеннями у системі семантичних відношень, які відбуваються у процесі розвитку мови.

Основний зміст дослідження викладено в таких публікаціях:

1. Слово *rot* 'красный', его семантика и происхождение в немецком языке // Записки з романо-германської філології. - Вип. 7. - Одеса: Латстар, 2000. - С. 125-135.
2. К вопросу зарождения и развития слова *grün* 'зеленый' в немецком языке // Записки з романо-германської філології. - Вип. 9. - Одеса: Латстар, 2001. - С. 86-98.
3. Про походження і розвиток семантики прикметника *weiß* 'білий' у німецькій мові // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. - Вип. 114. - Чернівці: Рута, 2001. - С. 55-63.
4. К этимологии слова *schwarz* в немецком языке // Мова. - Вип. 3-4. - Одеса: ОДУ, Астропринт, 1999. - С. 70-73.
5. До питання про походження німецького слова *schwarz* "чорний" // Проблеми зіставної семантики. Доповіді та повідомлення Міжнародної наукової конференції з проблем зіставної семантики 23- 25 вересня 1999 р. - К.: КДЛУ, 1999. - С. 131-133.
6. Генетическое родство немецких слов *rot, blut, Farbe* (на материале письменных памятников) // Матеріали звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу факультету РГФ, присвяченої 135-річчю ОДУ. - Одеса: Латстар, 2000. - С. 27-29.

АНОТАЦІЯ

Козак Т. Б. Лексико-семантична група слів, які позначають колір у німецькій мові (діахронічне дослідження). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 - германські мови. - Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Одеса, 2002.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню розвитку семантики і форм слів, які позначають колір, у давньо-, середньо- і ново- верхньонімецькій мові. В роботі для семантичного аналізу взято словоформи: *schwarz* 'чорний', *weiß* 'білий', *rot* 'червоний', *grün* 'зелений', *gelb* 'жовтий', *blau* 'синій, блакитний', *braun* 'коричневий'. У дослідженні використано порівняльно-історичний метод, методи лінгвістичної ' реконструкції та ймовірно-статистичного аналізу, які дали можливість визначити характеристики функціонування досліджуваних мовних одиниць у різні періоди розвитку німецької мови. Аналіз виконано на матеріалі давньо- і середньовищньонімецьких текстів (відповідно 550 тис. і 590 тис. слововживань) та даних міфологічних, тлумачних, етимологічних, двомовних і частотних словників німецької мови.

Дослідження дало змогу визначити динаміку зміни форм і значень словоформ, які позначають колір. У результаті виділено діахронічні ознаки лексем, використані потім при реконструкції праформ і визначенні мотивації основних позначень кольору в німецькій мові.

Ключові слова, прикметники на позначення кольору, діахронічні ознаки, розвиток семантики, реконструкція слів, мотивація, бінарність, символіка, синкретизм, первинна номінація.

АННОТАЦИЯ

Козак Т. Б. Лексико-семантическая группа слов, обозначающих цвет в немецком языке (диахроническое исследование). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04. — германские языки. — Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова, Одесса, 2002.

Диссертационное исследование посвящено изучению развития семантики и форм слов, обозначающих цвет, в древне-, средне- и нововерхненемецком языке. В работе для семантического анализа взяты словоформы: *schwarz* 'черный', *weiß* 'белый', *rot* 'красный', *grün* 'зеленый', *gelb* 'желтый', *blau* 'синий, голубой', *braun* 'коричневый'. В исследовании использованы сравнительно-исторический метод, методы лингвистической реконструкции и вероятностно-статистического анализа, позволившие определить характеристики функционирования исследуемых языковых единиц в различные периоды развития немецкого языка. Анализ выполнен на материале древне- и средневерхненемецких текстов (соответственно 550 тыс. и 590 тыс. словоупотреблений) и данных мифологических, толковых, этимологических, двуязычных и частотных словарей немецкого языка. В итоге получены следующие результаты:

1. В основе зарождения цветообозначений находится противопоставление понятий 'черный'/'светлый', восходящих генетически к одному корню. Предполагается, что *weiß* 'белый' восходит к праформе **k^wata* 'вселенная (свет)' и *schwarz* 'черный' берет свое начало от формы **k^wara* 'ворона (черная)'.

2. Лексема *rot* 'красный' в немецком языке представляет собой развитие: 'сырое мясо, кровь' —> 'красный цвет', однако первичным следует признать противопоставление яркого, пестрого цвета понятиям 'черный'/'белый'.

3. Развитие семантики *grün* 'зеленый' можно представить в виде: 'расти' —> 'начало роста' (растений) —> 'зеленый' (цвет) —> 'зеленый' (незрелый: о плодах, овощах) —> 'зеленый' (молодой, неопытный: о человеке). Это прилагательное восходит к ие. **gher-/ghel-* 'расти'. Из второго варианта корня развилась в немецком языке значимость *gelb* 'желтый'.

4. Формальное и смысловое генетическое родство представляют цветообозначения *blau* 'синий, голубой' и *braun* 'коричневый', которые восходят к праформе ие. **bhelek^wer* со значением 'светлый + темный'. Считается, что составляющие указанной праформы послужили основанием для образования и развития современных немецких слов, обозначающих цвет 'синий, голубой' и 'коричневый'.

5. Во всех случаях имеет место расширение семантики и увеличение частоты реализации слов, обозначающих цвет в немецком языке. Очевидной является зависимость полисемии слова и частоты ее встречаемости в немецких текстах. В то же время изменение частоты функционирования лексемы объясняется теми перемещениями в системе семантических отношений, которые происходят в ходе развития языка.

Ключевые слова, прилагательные-цветообозначения, диахрония, развитие семантики, реконструкция слов, мотивація, бинарность, символика, синкретизм, первичная номинация.

SUMMARY

Kozak T. B. The lexico-semantic group of words denoting "colour" in the German language (diachronic investigation). - Manuscript.

Dissertation for Candidate degree in Philology. Speciality 10.02.04. - Germanic languages. Mechnikov National University of Odessa, Odessa, 2002.

The dissertation is devoted to the study of development of semantics and forms of words denoting colour in Old, Middle and New High German. Such word-forms as *schwarz* 'black', *weiß* 'white', *rot* 'red', *grün* 'green', *gelb* 'yellow', *blau* 'blue', *braun* 'brown' have been chosen for analysis. The comparative-historical method, the methods of linguistic reconstruction and probability-statistic analysis, which give a possibility to achieve characteristics of the functioning of the language units under analysis in various periods of the development of the German language have been used. The analysis was based on the material of Old, Middle High German texts (550 thousand and 590 thousand word-uses respectively) and the data presented in mythological, explanatory, etymological, two-language and frequency dictionaries of the German language. It enabled us to determine the dynamics in the change of forms and meanings of word-forms denoting colour in various periods of the development of German. As a result the diachronic properties of the lexemes have been singled out and used later while reconstructing the parent-forms and determining the motivation of the basic colour terms in German.

Key words: adjectives denoting colour, diachronic properties, the development of semantics, reconstruction of words, motivation, binary opposition, symbolism, syncretism, primary nomination.

Підписано до друку 11.02.2002.
Обсяг 0,8 авт. арк. Формат 60х90/16.
Тираж 100 прим. Папір офсетний. Зам. № 105.

Надруковано у друкарні видавництва "Астропринт"
(Свідоцтво ДК № 132 від 28.07.2000 р.) м. Одеса, вул.
Преображенська, 24, к.13. Тел./факс: (0482) 26-96-82,
26-98-82, 37-14-25. www.astroprint.odessa.ua